

Den ena av två versioner benämnda »Den døde mor og barnet« från 1897–1899, olja på duk 104,5x179,5 cm, Munch-museet, Oslo.

Sjukdom och död vanliga teman i Edvard Munchs verk

■ Vad är sambandet mellan tuberkulos och konstnären Edvard Munch? Jo, dels tragiska händelser i den egna familjen, dels det faktum att han tidigt kom i nära kontakt med sjukdomen när han på 1880-talet följde sin far, som var läkare, på sjukbesök [1].

Gamla tiders obotliga lungsot har lämnat ett tydligt avtryck i dåtida konst och litteratur, en sjukdom ibland omgiven av ett både sorgligt och romantiskt skimmer.

Vila och frisk luft tycks ha förstärkt kreativiteten hos en del skapande tbc-patienter, bl a hos Chopin [2]. Thomas Mann åstadkom i sin »Bergtagen« ett storartat symboliskt verk som inspirerats av sjukdomen. Huvudpersonen, Hans Castorp från Hamburg, fick stanna i sju år innan han kunde lämna anstalten.

Den långa vårdtiden under sanatorievistelsen blev för många sjuka en informell bildningskälla, där de för första gången mötte litteratur och konst i välfyllda bibliotek.

Tbc-sjukdomen är väl skildrad i

svensk litteratur, bl a i Selma Lagerlöfs »Körkarlen«, i Sven Stolpes »I dödens väntrum« och, i modern tid, i Torgny Lindgrens böcker om den »vita pesten« [3].

Svängningar mellan hopp och förtvivlan präglade Munchs många konstnärliga verk om tbc-sjukdomen. Modern dog i tuberkulos när Edvard var fem år gammal, och som fjortonåring bevitnade han förtvivlad sin syster Sophies död i samma sjukdom. Dessa dödsscener blev ett ständigt återkommande depressivt tema i Munchs konst. Han fick

Svängningar mellan hopp och förtvivlan präglade Munchs många konstnärliga verk om tbc-sjukdomen.

också erfarenhet av att vara anhängig till en psykiskt sjuk, då hans syster Laura led av återkommande depressioner och tidvis var intagen på hospital.

Själv drack han periodvis alltför mycket alkohol och drabbades av ett nervöst sammanbrott 1908 med syn- och hörselhallucinationer och paranoidea idéer. Han tillbringade åtta månader på en nervklinik i Köpenhamn [4].

När hans mentor och vän Christian Krohg 1882 målade den realistiska scenen »Sjuk flicka« gjorde detta ett outplånligt intryck på Edvard. Det var Krohgs älskade lilla syster Nana på dödsbädden som inspirerade Munch till att skapa något liknande för att frammana en minnesbild av sin egen systers död.

Munch hade börjat sin karriär med att måla i den tidens realistiska anda, men han såg sig tvungen att finna en ny metod för att uppnå det han ville: att återge sina egna känslor inför döden på ett allmängiltigt sätt. Han utvecklade sin särpräglade expressiva stil under en period som han senare kallade »puteti-

den, sykesengtiden og dynetiden» (kuddtiden, sjuksängstiden och täcketiden). Resultatet blev »Den sjuka flickan«, en tavla med ett starkt känslomässigt uttryck.

När han på höstutställningen i Kristiania 1886 ställde ut sitt verk utlöste detta en storm av protester. Det var inte bara motivet, utan snarast den teknik konstnären använt, som provocerade publiken; en kritiker upprördes över att tavlan inte såg färdig ut.

Därefter kom två versioner av »Den döda modern« och »Vår«, det sistnämnda verket återigen en tavla som föreställer en sjuk flicka och hennes mor, som gläder sig åt de vårfläktar vilka i rummet får fönstrets gardiner att röra sig [5].

Konstkritikern Carl Laurin skrev 1932 om Edvard Munch att han var »en av samtidens märkligaste målare, som är mycket beundrad, men också mycket omstridd« [6].

Idag är Munchs konst inte längre omstridd, den förmedlar på ett slående sätt – som i »Skriket« – nutidens ångest och oro. Ett bevis på att hans konst är eftertraktad är det faktum att tavlan, som målades 1893, den 22 augusti 2004 stals från museet i Oslo och i skrivande stund ännu inte har återfunnits.

Olav Thulesius
professor, Linköping

Referenser

1. Karlsson Y. Vad finns det i glaset? Läkartidningen 2001;98:1696-7.
2. Thulesius O. Mjölken från get och får blev Chopins räddning den kalla vintern på Mallorca. Läkartidningen 1999;96:3082-3.
3. Asplund K. Den vita pesten – om lungsoten i Torgny Lindgrens böcker. Rondellen 2003;16. <http://www.rondellen.net>
4. Bergström I. Lars Hertervig och Edvard Munch, två norska konstnärer i balansgång mellan förnuft och galenskap. Läkartidningen 2003;100:1644-7.
5. Ingles E. Edvard Munch, love, jealousy, death and sorrow. Rochester, Kent: Grange Books; 2005.
6. Laurin CG. Konsthistoria. Stockholm: Norstedt & Söner; 1932.

Medicinhistorisk paus

När apoteken sålde starköl mot recept

II För apotekens hantering av sprit och konjak infördes 1919 detaljerade bestämmelser angående fortlöpande kontroll. En särskild kontrollbok skulle föras över in- och utgående poster, och vid varje månads slut skulle avstämning ske och apoteksförståndaren styrka riktigheten med sin namnunderskrift.

År 1923 fick apoteken genom en kunglig förordning exklusiv rätt att för medicinskt ändamål försälja exportöl med mer än 3,2 viktprocent alkohol. Försäljningen fick ske endast mot av behörig läkare utfärdat recept, där uppgift skulle finnas om tydlig bruksanvisning. Recepten skulle kvarhållas på apoteken under minst två år.

Apoteken skulle söka tillstånd hos Kontrollstyrelsen att få inköpa exportöl och ange var inköpet skulle ske. Beviljat tillstånd gick till apoteket och respektive tillverkare, t ex Carnegie Porter. Något krav att införa exportöl i den ovannämnda spritboken angavs dock ej.

Genom en motion i riksdagen år 1926 hemställdes att exportöl borde kunna få inköpas genom uttag på s k motbok. Systemet med motbok för inköp av spritdrycker var sedan år 1917 infört i hela landet.

Vid bevillningsutskottets behandling av frågan framhölls att, enligt de regler som stadgats i 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning, »det inte utan allvarliga olägenheter och risker ur nykterhetssynpunkt« skulle gå att ordna handeln med starkare

maltdrycker, vartill exportöl hörde. Ett lättande av försäljningsförbudet för exportöl skulle kunna leda till en väsentligt ökad konsumtion.

Vad motionären anfört till stöd för sitt förslag att produkten kommit att fördyras ansågs inte ha sådan betydelse att

en lagändring vore aktuell. Kontrollstyrelsen beviljade fortlöpande tillstånd för apoteken att inköpa och mot läkarrecept försälja exportöl, vari inbegreps porter. På vissa apotek ifrågasattes om skyldighet verkligen förelåg att försälja de aktuella dryckerna, men då exportöl/porter här var att betrakta som läkemedel skulle expedition ske. Förskrivning kunde tänkas som t ex aptitstimulerande medel vid konvalescens. I en annons i Läkartidningen år 1938 framhölls Carnegie starkporter som en synnerligen närande och vitaminrik maltdryck.

Systemet blev bestående till år 1955. De totalt förskrivna mängderna var måttliga lokalt, med en viss ökning kring jul och påsk!

Förskrivarnas tveksamhet inför det ovana »läkemedlet« kunde ta sig olika uttryck:

»En tesked i sänder till dess verkan inträder« eller »Ett glas vid behov« eller (för säkerhets skull?) »Utvärtes«.

Roland Ericsson
Farmacihistoriska sällskapet,
Apotekarsocieteten,
Stockholm